PR
OST
OR

Michail Šiškin

Mír nebo válka

Rusko a Západ

Nadcházející rozpad Ruska vyvolává obavy jak doma, tak na Západě. Ale odstředivá síla národů a regionů v posledním impériu světa není jen destruktivní, ale také očistná, ozdravná a léčivá. Budoucí rozpad Ruské federace nejspíš bude bolestivý, ale je to důležitý a nezbytný krok na cestě k demokracii. Ruské vědomí se musí naučit přijmout, že může existovat několik států s ruštinou jako státním jazykem. Impérium je třeba odstranit z hlav a duší jako zhoubný nádor. Teprve po úspěšném provedení této operace budou moci nové státy na území bývalého moskevského ulusu uskutečnit demokratické reformy.

PROSTOR

PROSTOR

Michail Šiškin

edice Střed

PROSTOR

Michail Šiškin

Mír nebo válka

Rusko a Západ

přeložil Rudolf Řežábek

PRAHA | 2025

© Mikhail Shishkin 2022
Czech edition © PROSTOR 2025
Translation © Rudolf Řežábek 2025

ISBN 978-80-7260-650-4

Obsah

Předmluva	11
„To jsou přece Němci! Fašisti!“	17
„Paradox lži“	20
„Car hory“	33
„Скоро!“ Brzy!	55
Nová „smuta“ (období zmatků)	70
„Zvedání se z kolenou“	85
„Okno do Evropy“, nebo zrcadlo?	109
Hybridní mír	118
Dva „ruské národy“	136
„Na trpělivost velkého ruského národa!“	168
Futurum I	185
Futurum II	211
Poznámka překladatele	219

Předmluva

Být Rusem dnes bolí. Deklarovaným cílem Putinovy „speciální operace“ na Ukrajině mělo být zachránit ruské občany, jejich kulturu a jazyk před ukrajinskými fašisty. Na východě Ukrajiny však byla zničena i ruskojazyčná města, včetně jejich obyvatel. Páchaly se válečné zločiny nejen proti lidem, ale i proti mému jazyku. Jazyk Puškina a Tolstého, Cvětajevové a Brodského se stal jazykem válečných zločinců a vrahů. V dohledné době si už nikdo nebude Rusko spojovat s hudbou a literaturou, ale s bombami dopadajícími na děti, s hrůznými obrazy z Buči.

Zločinem režimu je i to, že tuto hanbu uvrhl na celou zemi. Ve jménu mého národa, mé země, mým jménem byly spáchány strašlivé zločiny. Existuje ale i jiné Rusko.

Takové, které cítí bolest a utrpení. Jménem svého Ruska, svého lidu bych chtěl Ukrajince poprosit o odpuštění, ačkoliv vím, že nic z toho, co se na Ukrajině stalo, odpustit nelze.

Můj otec odešel na frontu jako osmnáctiletý, aby pomstil bratra, kterého mu zabili Němci. Po válce všechno německé celý život nenáviděl. Snažil jsem se mu vysvětlit: „Tati, ale německá literatura je úžasná! A němčina je krásný jazyk!" Moje slova na něj ale neplatila. Co budu moci po skončení této války říct Ukrajincům, jejichž domy vybombardovala a vyrabovala ruská vojska, jejichž blízké zabily ruské rakety? Že ruská literatura je skvělá a ruština libozvučný jazyk?

Kdykoliv vypukne válka, kultura selhává. Výjimečná německá literatura nedokázala zabránit vzniku koncentračního tábora v Osvětimi, stejně jako skvělá ruská literatura nezamezila vzniku gulagů. Ani mé knihy, ani literární díla jiných ruských spisovatelů, které vyšly za posledních dvacet let, nedokázaly zabránit katastrofě, jež se odehrává na Ukrajině.

Co může spisovatel dělat? Jen to, co umí – ozvat se. Člověk musí mluvit bez příkras. Mlčet znamená podporovat agresora, podporovat válku. V devatenáctém století bojovali Poláci proti ruskému carismu „za vaši a naši svobodu". Dnes za totéž bojují Ukrajinci. Nejde jen o jejich důstojnost, ale o důstojnost celého lidstva. Dnes Ukrajina bojuje za naši svobodu a naši sebeúctu, hrdost. Proto jí musíme pomáhat, jak jen to jde.

Má matka byla Ukrajinka, otec Rus. Dnes jsem rád, že ani jeden z nich už nežije a nemusí se dívat na tuto tragédii našich národů.

Tato válka nezačala teď, ale už v roce 2014. Západ to ale nechtěl pochopit a tvářil se, že se nic neděje. Od té doby jsem se dlouhé roky snažil ve svých vystoupeních a textech vysvětlit lidem, kdo Putin doopravdy je. Nepodařilo se mi to. Teď jim to ruský prezident vysvětlil sám.

Rusko zůstává pro Západ hádankou, která vzbuzuje rozpaky. V této knize jsem tedy chtěl svou zemi přiblížit západnímu čtenáři. Je to můj pohled na Rusko, na jeho minulost, přítomnost i budoucnost, a také vyznání lásky k zemi, která má nádhernou přírodu a velkolepou kulturu, ale znovu a znovu se mění v netvora, který požírá cizí i vlastní děti.

Texty knihy, kterou držíte v rukou, vyšly poprvé v roce 2019 ve sborníku *Frieden oder Krieg* (spolu s texty publicisty a televizního reportéra Fritze Pleitgena). Dne 24. února 2022 se svět převrátil naruby, ale ukázalo se, že má kniha vůbec není „přežitá". Naopak, stává se s každým dnem aktuálnější. V posledních dvou kapitolách („Futurum I" a „Futurum II" – v němčině, ve které jsem tuto knihu napsal, existují dva budoucí časy) jsem popisoval budoucnost, to, co čeká Rusko a svět. V této budoucnosti dnes žijeme.

Cílem „speciální operace" je zničit demokratickou Ukrajinu. Jejím výsledkem však bude destrukce Putinova Ruska. Co ale přijde potom?

Dva pokusy o vybudování demokratické společnosti v Rusku už ztroskotaly. První ruská demokracie přežila v roce 1917 jen pár měsíců. Druhá v devadesátých letech minulého století s obtížemi fungovala několik let. Vždy když se naše země pokusí vybudovat demokracii, zavést volby, parlament či republiku, padne do spárů

nového totalitního impéria. Dějiny Ruska si neustále požírají vlastní ocas.

Rodí diktatury a diktátoři zotročený lid, nebo zotročený lid plodí diktatury a diktátory? Je to ten starý problém slepice a vejce. Jak z tohoto začarovaného kruhu ven? Kde může Rusko najít nový začátek?

Hitlerovo Německo našlo cestu ven z kruhu diktatury a otrocké mentality – proč ne Rusko? Němci se snaživě naučili „vyrovnat se s vlastní minulostí" a „vyrovnat se s vinou" a dokázali vybudovat demokratickou společnost. Obnova národa ale přišla až po zničující vojenské porážce. I Rusko bude muset začít od nuly. Bez pokání a přijetí národní viny není nový demokratický začátek možný.

V Rusku neproběhla destalinizace, nekonal se žádný norimberský proces s komunistickou stranou. Teď závisí osud Ruska na deputinizaci. Stejně jako ukázali „nevědoucím Němcům" v roce 1945 koncentrační tábory, musí „neznalí" Rusové vidět zničená ukrajinská města a těla mrtvých dětí. My Rusové musíme otevřeně a odvážně přiznat svou vinu a prosit o odpuštění; tato cesta je nevyhnutelná pro všechny Rusy. Pokleknou ale Rusové v Kyjevě, Charkově, Mariupolu a poprosí o odpuštění? A co v dalších městech, kam „zavítaly" ruské tanky – v Budapešti, Praze, Tallinu, Vilniusu, Rize, Grozném?

V roce 1945 se Němci snažili sami sebe ospravedlňovat: Ano, Hitler byl hrozný zločinec, ale my jsme o tom nic nevěděli a stali jsme se jeho oběťmi jako všichni ostatní. Deputinizace selže ve chvíli, kdy Rusové přijmou stejný způsob omluvy: Ano, Putin rozpoutal zločineckou válku proti Ukrajině, ale my, obyčejní Rusové, jsme o tom nic nevěděli a mysleli jsme, že jde o osvobození Ukrajinců od

fašistů. Jsme Putinovy oběti jako všichni ostatní. Taková slova budou živnou půdou pro nového Putina.

NATO ani Ukrajina se nemohou s Putinem vypořádat za Rusy. Očistu své země musí provést samotný ruský lid. Je můj národ na takový úkol připravený? Je vůbec reálné, že na územích, která se odtrhnou od Moskvy, vzniknou demokratické státy? Proces rozpadu ruského impéria bude pokračovat. Jugoslávie nám ukázala, jak rychle se v mnohonárodnostní zemi mohou rozhořet brutální války a etnické čistky. Pokud se násilí vyhrotí, vrátí naši zemi o staletí zpět. A Západ čeká nová obrovská vlna uprchlíků.

Před námi je období nepokojů v zemi, kde se myšlenky demokracie zdiskreditovaly a lidé upínají své naděje k „pevné ruce". Ta se určitě někde najde – a Západ s porozuměním přijme novou „diktaturu pořádku". Nikdo si nepřeje nejasnou budoucnost v zemi plné rezavějících jaderných raket.

Zastávám názor, že je nutné přijmout vinu na úrovni celého národa. Bez úplné deputinizace Rusko žádnou budoucnost nemá. Není jiné cesty než dlouhé a bolestné znovuzrození. A všechny ty sankce, bída či odmítání nebudou to nejhorší. Pokud v ruském národě nedojde k vnitřní proměně, bude to ještě horší. Putin je příznak, nikoli nemoc.

Ruská kulturní obec má dnes za úkol ukázat světu, že existuje i jiné Rusko. Ne všichni Rusové tuto válku podporovali. Toto není válka mezi Ukrajinci a Rusy. Je to konflikt mezi lidmi, kteří hovoří ukrajinsky i rusky, a netvory, kteří mluví jazykem lží a jsou připraveni plnit zločinné rozkazy. V této válce neexistují národnosti – jsou v ní jen lidé a netvoři. A netvoři nemají národnost,

jsou otroky zločinného režimu. Lidé v Rusku vycházejí do ulic, aby protestovali proti válce, netvoři je za to bijí a zatýkají.

Putinův zločin spočívá v tom, že lidi otrávil nenávistí. A i když jednou zmizí, bolest a nenávist zůstanou v lidských duších ještě dlouho. Potom se s tou bolestí budou muset lidé vyrovnávat prostřednictvím literatury, umění a kultury. Den, kdy skončí bídný, bezcenný život diktátora, není pro kulturu konečnou. Tak tomu bylo vždy a tak tomu bude i po Putinovi. Nebude už o něm třeba psát knihy ani mu vyhlašovat válku. Válka – stav, kdy lidé dávají příkazy jednomu národu, aby zabíjel jiný –, nemá žádné ospravedlnění. Skutečná literatura stojí proti válce. Skutečná literatura mluví o lidské potřebě lásky, ne nenávisti.

Jeden čtenář mi napsal: „Vaše kniha mi pomohla, aby se moje láska k Rusku neutopila v krvi Ukrajinců." Může nám teď, kdy po vpádu ruské armády na Ukrajinu teklo tolik krve, ještě kniha o lásce k Rusku pomoci, abychom se v ní neutopili?

Po každé válce vzniká protiválečná literatura. Vzpomeňme na Hemingwaye či Remarqua. Nepochybuji, že mladí autoři budou psát o svých zkušenostech z této války. Rusové a Ukrajinci budou psát různé texty, a budou to velmi odlišné knihy. Všechny budou psát o bolesti, smrti, smutku, ale v ukrajinské literatuře se objeví knihy o zrodu svobodného národa, o hrdinském odporu proti zlu, o boji za lidskou důstojnost. A pro Rusy bude hlavním tématem uznání národní viny za spáchané zločiny.

Nenávist je nemoc. Kultura je lék.

„To jsou přece Němci! Fašisti!“

Moje první vzpomínka na Němce se pojí s fackou. Možná si ji dětská paměť uchovala právě proto. Byly mi čtyři roky a rodiče si pořídili náš první televizor. Promítaly se obvyklé dokumentární záběry: válka. Nacistická přehlídka. Německé jednotky SS pochodují v sevřených řadách. „To je krása!“ zvolal můj starší bratr nadšeně a hned od otce jednu schytal. „Jak můžeš něco takového říct!“ zakřičel na svého syna rozzlobeně, „to jsou přece Němci! Fašisti!“

Otec sloužil za války jako námořník na ponorce v Baltském moři. V osmnácti letech dobrovolně narukoval, aby pomstil staršího bratra. Když jsem byl malý, bydleli jsme ve sklepním bytě na známé moskevské ulici

Arbat. Nad mojí postýlkou visela fotografie jeho „Ščuky“ („Štika“, Щ-310 byla ruská ponorka nasazená ve druhé světové válce). Jako dítě jsem byl hrozně pyšný na to, že má táta ponorku. Pořád jsem ji podle té fotografie obkresloval do školního sešitu a na příď psal číslo: *Щ-310.* Každý rok devátého května, na Den vítězství, vytáhl otec ze skříně svou námořní uniformu, kterou musel kvůli zvětšujícímu se břichu neustále přešívat, a připnul si všechny své řády. Bylo pro mě nesmírně důležité být na otce pyšný. Byla válka – a táta ji vyhrál!

Teprve mnohem později jsem se dozvěděl, že se otec v letech 1944/45 podílel na potápění německých lodí, které evakuovaly uprchlíky z Rigy a Tallinnu. Stovky, ne-li tisíce lidí tak nalezly smrt v baltských vodách – za to dostal otec své řády. Hrdost mě už dávno přešla, ale odsuzovat ho taky nedokážu. Byla to válka.

Po ní začal pít, stejně jako všichni jeho přátelé z ponorkové flotily. Patrně ani nemohli jinak. Vždyť on sám byl ještě mladík, když trávil celé měsíce ve službě na moři, neustále ve strachu, že v té ocelové rakvi pod hladinou zahyne. Něco takového člověka už nikdy nepustí.

Za Gorbačovovy éry, během tvrdých let plných hladu, dostával otec jako válečný veterán humanitární balíčky, mimo jiné i potraviny z Německa. Pociťoval to jako osobní ponížení. Celý život on a jeho spolubojovníci věřili, že jsou vítězové – a teď měli jíst drobky ze stolu poraženého nepřítele. Když nám otec poprvé přinesl domů potravinový příděl, opil se a křičel: „Vždyť my jsme přece zvítězili!“ Pak zmlkl, rozplakal se a ptal se – bůhvíkoho, ale obrátil se na mě: „Pověz, vyhráli jsme tu válku, nebo prohráli?“

V posledních letech života se zničil vodkou. Všichni jeho kamarádi z ponorky se už dávno upili k smrti, on byl poslední přeživší. Nejspíš pospíchal, aby se s bojovými druhy co nejdřív shledal. V námořnické uniformě byl zpopelněn v moskevském krematoriu.

Jako děti jsme si pořád hráli na válku. Nepřítelem byli Němci, stejně jako ve všech filmech, které nám promítali.

Ve škole byli žáci rozděleni do dvou skupin podle cizího jazyka. Všichni chtěli studovat angličtinu, němčinu nikdo nechtěl. Učitelé hrozili: „Jestli budeš mít špatné známky, dáme tě do německé skupiny!“ Měl jsem dobrý prospěch, ale smůlu, že moje máma byla ředitelkou školy. Řekla: „Mišo, vím, že si zasloužíš jít do anglické skupiny, ale přesto se budeš učit německy. Pak mi ostatní rodiče nebudou moct vyčítat, že jsi měl u mě protekci.“ Tak jsem byl obětován na oltář pověsti ředitelky školy a musel se učit německy.

Můj postoj se změnil, když jsem si v posledním ročníku přečetl v ruském překladu knihu Maxe Frische *Mé jméno budiž Gantenbein.* Byl jsem naprosto ohromen, protože u nás bylo zakázané skoro všechno, co bylo důležité pro vývoj literatury dvacátého století. Nevydávali ani Nabokova nebo Joyce. S Maxem Frischem jsem technické výdobytky západní prózy nasával jako houba. Sehnal jsem si potom román *Stiller* v originále a četl ho se slovníkem. Tak začala moje láska k německému jazyku, která trvá dodnes. Mimochodem, o hodně později mě Max Frisch zklamal, ale to nemělo nic společného s jazykem.

„Paradox lži“

Někdy mám pocit, že je to těmi slovy.

Některé pojmy se při překročení ruské hranice jeví jako špatně označené krabice. Jakýmsi záhadným způsobem je obsah slova buď tiše vyměněn, nebo prostě ukraden. Ta nejlepší, nejkrásnější slova ztrácejí v ruských kulisách svůj význam.

Když jsem byl mladý, všechno vypadalo velmi jednoduše a jasně: naši zemi ovládla banda komunistů, a jakmile stranu vyženeme, otevřou se hranice a my se vrátíme do světové rodiny národů, které žijí podle zákonů demokracie a svobody a uznávají práva jednotlivce. Parlament, republika, ústava, volby – ta slova zněla jako z pohádky. Všichni jsme tehdy byli naivní. Nějak jsme

si neuvědomovali, že všechny tyto pojmy už tu byly – Stalinova ústava z roku 1936 byla přece „nejdemokratičtější ústavou na světě“. Už jsme žili pod těmi velkými slovy, která zaplňovala každé noviny. A také jsme měli pravidelně chodit k volbám.

Zapomněli jsme, že všechna ta krásná slova, která k nám pronikla přes hranice ze Západu, ztratila svůj původní význam; začala označovat všechno možné, jen ne to, co skutečně znamenají.

Ústava nám zaručovala všemožná práva; tady to stálo černé na bílém: „Všeobecné, rovné a přímé volební právo v tajném hlasování.“ – „Svoboda projevu, svoboda tisku, svoboda shromažďování a demonstrací.“ – „Občanům SSSR je zaručena nedotknutelnost osoby. Nikdo nesmí být zatčen jinak než na základě soudního rozhodnutí nebo se souhlasem státního zastupitelství.“ – „Nedotknutelnost obydlí občanů a listovní tajemství jsou chráněny zákonem.“

Text této nádherné ústavy pochází od Nikolaje Bucharina. Tři měsíce po jejím přijetí, v březnu 1937, byl autor pod záminkou špionáže a účasti na spiknutí proti Stalinovi zatčen. Ve svém posledním dopise Bucharin Stalina úpěnlivě žádal, aby ho nenechal zastřelit, ale dal mu smrtelnou dávku morfia. Namísto tohoto aktu milosrdenství nechal šéf NKVD Nikolaj Ježov, který osobně dohlížel na popravu, Bucharina sledovat, jak jsou před ním střílení další vězni.

Bucharin byl třikrát ženatý. Jeho první manželka Naděžda Lukina byla 1. května 1938 zatčena a 9. března 1940 zastřelena. Jeho druhá žena Esfir Gurvičová a dcera Světlana strávily mnoho let v gulagu. I třetí žena Anna

Larina byla zatčena. Syn Jurij vyrůstal v sirotčinci, aniž by věděl, kdo jsou jeho rodiče.

Slova nechala svého autora na holičkách. Zdá se, jako by se slova proti nám spikla.

Za těmi nejjednoduššími, nejběžnějšími pojmy se skrývají zcela odlišné významy. Když se v Rusku mluví o tržním hospodářství nebo soukromém vlastnictví, zní to západnímu uchu důvěrně a přitažlivě, ale je to zavádějící. V Rusku totiž neexistuje zaručené soukromé vlastnictví ani tržní hospodářství v západním smyslu. Nebo si vezměme například stát. V civilizovaném světě je už dávno samozřejmé, že stát slouží jako nástroj prosazování zájmů svých občanů a nesleduje žádné vlastní cíle. Moc je budována zdola a jen ty pravomoci, které nelze uskutečnit na nejnižší úrovni, se delegují výš. Znalost dělby státní moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní každý občan doslova saje už s mateřským mlékem.

V Rusku však stát znamená něco zcela jiného: moc a území. A obojí je posvátné. Na Západě je občan spolu-vlastníkem státu, v Rusku je jeho nevolníkem – bez ohledu na to, jakou jmenovku si stát vyvěsí na svou bránu.

Kdo by si v Sovětském svazu pomyslel, že komunistická strana sice zmizí, ale v novém Rusku se všechna ta krásná slova jako demokracie, parlament a ústava stanou jen obušky v nekonečném boji o moc a peníze?

Vezměme si pojem „demokracie". V Evropě je vnímán jako záruka osobních svobod a lidských práv. Pro většinu Rusů ale znamená chaos devadesátých let. Nikdo z místních se nechce vrátit do „divokých devadesátek".

Tato stejná slova vyvolávají v Rusku a na Západě zcela odlišné reakce. Například slavná věta, že rozpad

Sovětského svazu byl „největší geopolitickou katastrofou“ dvacátého století (Vladimir Putin, duben 2005), vyvolala na Západě úsměv. Zatímco konec SSSR se v USA a západní Evropě interpretoval jako triumf svobody a demokracie, pro většinu Rusů to byla obrovská lidská a sociální katastrofa. Putin tím mluvil většině Rusů ze srdce.

Patrně největší nedorozumění mezi Západem a Ruskem spočívá v tom, že demokratické pojmy jsou v Rusku jen prázdné slupky, které nemají žádnou účinnost. Na Západě jsou vlády těmito pojmy poměřovány; v Rusku jde o pouhé fasády – a každý Rus ví, že za těmito fasádami zeje jen prázdnota. Ruský stát může proklamovat „zákony“, „ústavu“, „lidská práva“ a jakékoliv „svobody“, ale Rusko žilo a žije jen podle jediného zákona – podle libovůle neomezené moci Kremlu. Proto ti, kteří vládnou mé zemi, vůbec nechápou, proč například Velká Británie nevydá Rusku čečenské separatisty. V jejich světě by tuto záležitost vyřešil telefonát britského premiéra příslušnému soudci.

V ruském univerzu mají velká slova jinou funkci. Slouží k maskování. Co může outsiderovi připadat jako lež, napomáhá v rámci ruského jazykového prostředí vzájemnému porozumění. Není to paradox, ale tamní realita slov.

„Na Krymu nejsou žádní ruští vojáci,“ hlásalo se na jaře 2014 celému světu s potměšilým úšklebkem. Na Západě tomu nerozuměli: jak může Putin svému lidu tak nestydatě lhát? Jenže obyvatelstvo to nevnímalo jako lež: mezi sebou se přece chápeme, podvádí se nepřítel a to není hřích, ale ryzí vojenská ctnost. S jakou hrdostí se pak přiznávalo: „Ano, byli to ruští vojáci na Krymu!“

Západu se zcela bezostyšně lže do očí: „My jsme Boeing 777 nad Doněckem nesestřelili!“ Všichni vědí, že to není pravda. A jede se dál, jako by se nechumelilo.

Když Putin předkládá západním politikům nestydaté lži, sleduje jejich reakce se zjevným zájmem a potěšením; vyžívá se v jejich zmatení a bezmoci. Nehorázná troufalost je demonstrací síly, dostává protivníka pod tlak, a tudíž do rozpaků. Západní politici nejsou ochotni takto nepokrytě klamat. Místo otevřené lži se snaží balamutit co nejnenápadněji – v demokratické Evropě totiž vládne jiný algoritmus lži.

Chris Patten, poslední guvernér Hongkongu a bývalý eurokomisař, popisuje ve svých pamětech jednu epizodu, kdy během vrcholného jednání seděl u stolu s Putinem. Mluvilo se o Čečensku a tamním porušování lidských práv. „Situace byla krajně trapná. Chápali jsme, že nám Putin lže, Putin viděl, že to chápeme, a my jsme viděli, že Putin chápe, že víme, že nám lže. A mlčeli jsme. Bylo to velmi ponižující.“

Tvrdí se, že Rusko nemá s válkou na východní Ukrajině nic společného, přestože všichni vědí, že i to je lež. A západní diplomacie tento postoj akceptuje. Vládci v Kremlu posílají vojáky na východ Ukrajiny, nechávají je umírat v této hanebné utajované intervenci a následně jejich rodinám lžou o příčině a místě úmrtí. Rodiny předstírají, že vládě věří. A mlčí. Když Putin lže ve své vlastní zemi, všichni to vědí a on sám ví, že to všichni vědí – ale jeho voličům takové smyšlenky nevadí. Ruská „pravda“ je nekonečná lež.

Tohle všechno už tu bylo. Sovětské rádio kdysi šířilo tuto lež: „[Sovětská tisková agentura] TASS prohlašuje,

že se na území Koreje nenachází žádný sovětský voják!“ Sovětští vojáci podle oficiální linie nikdy nebyli v Egyptě, Alžírsku, Jemenu, Sýrii, Angole, Mosambiku, Etiopii, Kambodži, Bangladéši ani Laosu. Když ti, kdo měli štěstí a přežili, dorazili zpátky domů, dostali jednoznačný rozkaz: ani slovo! Vlast je zapřela. Až v devadesátých letech byli jako účastníci bojových operací dodatečně uznáni a začleněni do paragrafů zákona „o veteránech“. Tento zákon obsahuje výčet válek, v nichž naši vojáci a důstojníci bojovali – válek, jejichž účast však naše vlády dříve kategoricky a zuřivě popíraly. Budoucí zákonodárci budou muset do tohoto výčtu zařadit i Ukrajinu.

Rusko se vrátilo do sovětských časů absolutní lži. Tehdejší moc uzavřela se svými poddanými společenskou smlouvu, podle níž jsme žili po celá desetiletí: víme, že lžeme, a víme, že vy lžete – a lžeme dál, abychom přežili. V rámci této společenské smlouvy, „contract social“, vyrostly celé generace.

Kdysi jsem si ve školní knihovně půjčil knihu *Jasmínek v zemi lhářů* od Itala Gianniho Rodariho. Vypráví o chlapci, který se dostane do země ovládané pirátskou bandou, kde jsou teď všichni nuceni lhát. Kočkám je přikázáno štěkat a psům mňoukat. Chléb se musí nazývat „inkoust“. V oběhu jsou jen falešné peníze a obyvatelé jsou o nejdůležitějších událostech informováni novinami s názvem *Vzorový lhář*. Mně se tehdy samozřejmě líbila absurdita celé situace. Pro dospělé však spočívalo tajemství neuvěřitelného úspěchu této knihy v tom, že – na rozdíl od dětí – chápali, o které zemi se tu ve skutečnosti píše. Orwell pro začátečníky. Dodnes si pamatuji, jak se

moji rodiče divili, že kniha nebyla zakázaná. Věděli, že přesně v takové uloupené, ulhané zemi žijí.

Lež byla všudypřítomná. Lhali noviny, televize, učitelé. Stát podváděl občany, občané podváděli stát. Taková byla pravidla hry, která všichni chápali. Už od mateřské školy jsme si na to zvykali. V této krajině lží vyrostli všichni aktéři dnešního Ruska.

Po desetiletí byli vlastní i cizí lidé systematicky klamáni – a nikomu nevadilo, že si navzájem nikdo nevěří. Plakáty obyvatelstvu hlásaly, že „SSSR je baštou míru", a zároveň se sovětské tanky vysílaly do celého světa. Pod záminkou, kterou poskytla „výzva skupiny soudruhů" (směšně nepočetné skupiny pěti funkcionářů stalinistického křídla v československé KSČ), se vtrhlo do Československa. Lhalo se, že nás povolali do Afghánistánu. Klamalo se o leteckých katastrofách, pokud při nich nezahynula fotbalová nebo hokejová reprezentace – protože takové tragédie se přece stávaly jen na Západě. Celý svět byl klamán i tehdy, když nastoupil nový generální tajemník strany Brežněv: Chruščova vystřihli z oficiálních fotografií uvítání, které Juriji Gagarinovi uspořádali po jeho letu do vesmíru na Rudém náměstí. Lhalo se o minulosti, přítomnosti i budoucnosti, při každé příležitosti – ať už důležité, nebo zcela bezvýznamné.

V televizi se radostně hlásilo plnění pětiletých plánů, zatímco regály v obchodech byly stále prázdnější a fronty před nimi delší. Žili jsme v zemi, „v níž zvítězil socialismus", kde podle zákona všechno patřilo lidu, ale ten ve skutečnosti neměl vůbec nic. A vlastně nikomu nic nepatřilo. Žili jsme v této výjimečné zemi plné otroků, kde všichni patřili systému. I ti, kteří nám vládli.

Moc požadovala od obyvatel nadšené zprávy o úspěších ve všech oblastech národního hospodářství a vracela se jí zpět jásavá, zfalšovaná hlášení. Moc si lži objednávala, dostávala je a předstírala, že jim věří. Kdo se nechtěl těchto hrátek se slovy účastnit, byl ostatními odsunut, napomenut, propuštěn, zatčen, usmrcen. Výše trestu závisela na teplotě epochy. Za Stalina se střílelo, takže bylo lepší lhát, zvlášť když člověk měl rodinu a musel se postarat o děti.

Moje matka učila na škole, ale tehdy jsem si samozřejmě ještě neuvědomoval, jak muselo být pro ni a pro všechny učitele těžké vést výuku. Stáli před neřešitelným úkolem: učit děti říkat pravdu, a zároveň je připravovat na život v zemi lží. Podle psaného zákona se měla vždy říkat pravda, ale ten nepsaný zněl: Když řekneš pravdu, můžeš si za následky sám.

Naše učitelky (většina učitelů v Rusku byly a stále jsou ženy, protože se z učitelského platu nedá uživit rodina) nás učily lži, kterým samy nevěřily, protože nás měly rády a chtěly nás zachránit. Bály se říct něco špatného, ale ještě víc než o sebe se obávaly o nás. V naší zemi se totiž s jazykem hrála smrtelná hra – bylo třeba říkat správná slova a těm nebezpečným se vyhýbat. Nikdo tuto hranici neurčil oficiálně, ale každý ji v sobě cítil. Disidenti pravidla hry porušovali – kvůli sebevražednému smyslu pro osobní důstojnost (tak zněla slavná výzva Alexandra Solženicyna: „Nežít ve lži“). Také neohrožení mladí lidé se proviňovali – z nezkušenosti. Učitelé se tyto pravdu milující jedince snažili zachránit vstříknutím povzbuzující dávky strachu do žil. Možná to v daný moment trochu bolelo, ale vytvořila se tak

imunita na celý další život. Třeba nás chemii nebo angličtinu naučili špatně, ale dostalo se nám dokonalé výchovy v obtížném umění přežít – tvrdit jedno, myslet si druhé a dělat třetí.

Trhlina v osobnosti, rozštěpené vědomí – říkat něco jiného, než co si člověk myslí a co koná –, tvořila realitu celého národa. Když se lež oddělí sama od sebe, získá schopnost vytvořit novou skutečnost. Touto skutečností jsme my. A my Rusové, kteří dnes žijeme, pocházíme všichni z této falešné skutečnosti. Jak stoupenci vlády, tak její odpůrci.

Tuto lež nelze ani označit za zavrženíhodnou, protože se v ní soustřeďovala veškerá síla životaschopnosti a pudu sebezáchovy. Vůle k přežití v pracovním táboře jménem Rusko, za ostnatým drátem, od člověka vyžaduje určité vlastnosti, mění se struktura jeho psychiky. A to má důsledky, zvlášť když jsou tyto vlastnosti potřebné k přežití předávány z pokolení na pokolení. Lež byla po generace naším životabudičem. Už v roce 1939 napsal emigrantský filozof Nikolaj Berďajev ve svém článku „Paradox lži" o diktaturách Hitlera a Stalina: „Lidé žijí ve strachu a lež je jejich obrannou zbraní." Všichni jsme se báli a potřebovali nějaký prostředek na obranu! Moc se bála vlastního lidu, a proto lhala. Obyvatelstvo se zase na této lži podílelo ze strachu z moci. Lež se tak stala prostředkem k přežití ve společnosti, která byla založená na násilí a strachu.

Mělo se lhát, nikoli však uvěřit. Kdo uvěřil, byl rychle ztracen. Pamatuji si, jak jsme se dozvěděli o Černobylu. V té době jsem pracoval ve škole a o přestávce k nám do sborovny přiběhl viditelně rozrušený učitel fyziky (jediný muž v pedagogickém sboru kromě mě). Od známého se

tajně dozvěděl o katastrofě. Okamžitě jsme mu uvěřili. Právě on, a ne vláda, nás vyzval, abychom děti co nejrychleji odvedli domů, aby nebyly na volném prostranství vystaveny záření. Oficiální kanály ještě dlouho mlčely. Nakonec sice o událostech informovaly, ale zároveň uklidňovaly, že žádné nebezpečí nehrozí. Obyvatelstvo už vědělo, co to znamená: když říkají, že žádné nebezpečí nehrozí, pak je situace opravdu vážná.

Politici na Západě nemají s tímto lhaním srovnatelnou zkušenost. I západní voliči považují některé své veřejné činitele – zcela oprávněně – za lháře a podvodníky. Jejich lži mohou mít vážné důsledky, jako například lež o zbraních hromadného ničení Saddáma Husajna v Iráku. Ovšem tito politici, kteří svou moc následně ztratí v příštích volbách, se ve srovnání s ruskými samovládci jeví jako bezvýznamní podvodníci. Dokáže si někdo představit, že by americký prezident nebo německá kancléřka vyslali vojenské jednotky do bojového nasazení a poté se od vlastních vojáků distancovali? To by jejich voliči nikdy nepochopili ani jim neodpustili.

Pro západního politika, jehož osud závisí na odevzdaných hlasech, je k získání důvěry voličů výhodné říkat to, co si opravdu myslí. Odhalení lži ho v demokratické společnosti může stát kariéru.

Odpovědné zacházení se slovem má svůj původ v zásadní proměně evropského myšlení během reformace. To, co je řečeno, je třeba brát vážně a musí to závazně platit. Základem civilizované společnosti je důvěra. Důvěra ve státní instituce. Důvěra ve vyslovené slovo.

Jak odlišně může slovo fungovat, lze ukázat na příkladu dvou politiků, kteří učinili dvacáté století nejkrvavějším

stoletím lidských dějin: Hitlera a Stalina. Při čtení Hitlerovy odporné knihy si ruský čtenář všimne upřímnosti a přímosti, která by byla u Stalina nemyslitelná. Hitlerova otevřeně vyjadřovaná nenávist k Židům ostře kontrastuje se sovětskou rétorikou o „přátelství národů". Zde se střetávají dvě rozdílné tradice: odpovědnost za vyřčené a zneužití slov k zakrytí skutečných úmyslů. V otevřených vůdcových slovech se projevovalo skutečné přesvědčení a právě to mu přineslo důvěru mas v Německu. Němce neobelhal a po uchopení moci skutečně udělal vše, co slíbil. Hitler vydal norimberské zákony a tím vytvořil právní základ pro pronásledování Židů. Antisemitismus se stal legálním a zákonem předepsaným. Jak Hitler řekl, tak se i stalo – svou otevřenou nenávistnou rétorikou razil cestu k holokaustu.

Stalin oproti tomu navenek neřekl proti Židům jediné slovo, ale po válce nechal popravit členy sovětského Židovského antifašistického výboru a pod záminkou boje proti mezinárodnímu sionismu rozpoutal celostátní antisemitskou kampaň. Neblaze proslulý proces s lékaři měl posloužit jako záminka pro sovětskou variantu „konečného řešení": již probíhaly přípravy na odsun Židů na Sibiř, podle stejného scénáře, jakým byly dříve deportovány jiné národy (nakonec k tomu kvůli Stalinově smrti nedošlo).

Příslušníci gestapa i NKVD byli kati. Zatímco gestapo mučilo člověka, aby z něj vymámilo pravdu, že je komunista nebo Žid, NKVD mučení používala k vynucení lži: falešnému přiznání oběti, že je britsko-japonským špionem nebo agentem mezinárodního sionismu.

Na tribunách i v tisku se oslavovalo rovné postavení

všech národů v Sovětském svazu, vychvalovalo se bratrství všech národností, které do něj patřily, a přitom v zemi panoval tichý, státem podporovaný antisemitismus, a to i desetiletí po Stalinově smrti. Nebyl sice přijat žádný oficiální zákon, podle něhož by Židé nesměli být přijímáni na určité vysoké školy a univerzity, ale platil nepsaný zákon, kterým se všichni řídili. V mé zemi není zapotřebí žádných oficiálních „norimberských zákonů“. Vztah mezi slovem a skutečností zde funguje jinak.

Odtud pramení zásadní nedorozumění v nejvyšších západních politických kruzích, pokud jde o Rusko. Sdělovací prostředky a politici se snaží hodnotit režim v Moskvě podle jeho jednotlivých prohlášení. Z proklamací „obyvatel Kremlu“ se mají vyvozovat důležité politické závěry. Tyto výroky však ve skutečnosti znamenají: Lžeme, vy to víte, a přesto tu naši lež budete muset spolknout. Ruští vládci jsou hodnoceni na základě svých slov – hodnotit by se však měli pouze podle činů.

Najde Evropa něco, čím by se mohla této tsunami lží postavit, nebo přijme Putinovu společenskou smlouvu?

Kdo se chce naučit, jak se v Rusku vyznat, musí odhalit zmíněnou „konspiraci slov“. Je třeba sestavit lexikon matoucích pojmů, najít pravý, skrytý význam prolhaných a vyčpělých termínů. Překládat z pokřiveného jazyka do srozumitelného. Každý překladatel zná tzv. „falešné přátele překladu“. Jsou to slova, která znějí ve dvou různých jazycích podobně a působí důvěrně a srozumitelně, ale znamenají něco úplně jiného. Když jde o ruský svět, jako by byla téměř všechna slova takovými „falešnými přáteli“.

Dokud tento zmatek v pojmech neodstraníme, budou

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Mír nebo válka*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.